

ИЛЮЗОРНАТА ПОВЪРХНОСТ НА ВОДАТА В ЛИРИКАТА НА АТАНАС ДАЛЧЕВ

Каталина Пую

THE ILLUSIONAL SURFACE OF WATER IN THE LYRICS OF ATANAS DALCHEV

Catalina Puiu¹, University of Bucharest, Romania

<https://doi.org/10.46687/IQCS1987>

Abstract: *One of the most erudite Bulgarian poets, critic, translator from Russian, French, Spanish, German and Italian, Atanas Dalchev introduced new techniques and new artistic functions of „object imagery“ in the 1920s. The metaphor of water is secondary in Dalchev’s poetics. In his poetry, water does not give rise to contemplation as it does in the poetry of Pencho Slaveykov, nor does it take the reader into Yavor’s nirvana. But water has symbolic functions in Dalchev’s poems as well. Can we find other meanings behind the illusory surface of Atanas Dalchev’s water? Does the overall semantic picture of water conceal the illusion of the unfulfilled life of the poet according to his own rules? On closer inspection we can discern three images of the miraculous liquid: the first image symbolizes life, its fecundity, the immense joy of its full experience - the cool, pure, spring water, clear and joyful, shimmering in the poems „Unexpected Rain“, „Pan“, „Spring Night“, „Brook“; the second image represents the dull, meaningless existence in the poem „Collie“; and the last metaphor - of disappearance, of the end - it is the sad, dark water in the poems „Rain“, „The Doors“, „Murder“. These symbols of water will be examined in our study. The semantics of miraculous water begins with the image of clear, spring water from which „no one has yet drunk“ and ends with the sad, dark, suffering water that evokes a sense of anguish and suffering. The voice of water is a reflection of human feelings that prompt deep meditation on our existence.*

Key words: lyrics, metaphor, water, Bulgarian literature, Atanas Dalchev

Аз се боя от всичко, но най-много
на тоя свят боя се от вода;
сърцето ми неспирно бий тревога
като чадър тропотец под дъжда²

¹ Dr. Catalina Puiu is an Associate Professor at the Russian and Slavic Department at Faculty of Foreign Languages and Literatures, University of Bucharest. She has over 25 years of experience teaching Bulgarian as a foreign language. Her interests are in the field of Bulgarian literature, Bulgarian civilization and culture. She is also a translator of contemporary Bulgarian literature. Email: katalinapuiu@yahoo.com

Copyright © 2024 Catalina Puiu

Article history: Received: 30 July 2024; Reviewed: 24 September 2024; Revised: 3 November 2024; Accepted: 10 November 2024; Published: 28 November 2024

This open access article is published and distributed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

² А. Далчев, *Вода, в Стихотворения*, сп. „Литературни новини“, София, г. 1, 30.09.1928.

Един от най-ерудитаните български поети, универсална личност, критик, преводач от руски, френски, испански, немски и италиански език, Атанас Далчев вижда „отвъд предметите и материята“ (Igov, 1996, p. 449). Наистина, когато през 20-те години на миналия век Далчевата поезия въвежда нови похвати и нови художествени функции на „предметната образност“³, българската литература вече е създавала своите поетически визии за човека и света.

Лириката на Далчев представлява пространство, защитено от унищожавашите стихии на човешкия фактор. Малко герои населяват неговия свят, а ако го правят, те са изпълнени с меланхолия и самота. Анализирайки гласа на лирическия „аз“, Амелия Личева говори в книгата си *Гласове и идентичности в българската литература* (Licheva, 2007, p. 40) за гласа на мълчанието, за отсъстващия човешки глас. Поетът умее да мълчи. И тъй като нуждата от хармония присъства в нашето битие, тогава предметите и природата започват да говорят на различни гласове и тоналности: земята има „дълбок глас“, вратите пеят „с уста раззината“, животът бие „безкрайно и могъщо“, вятърът „крещи“, дъждът „шуми“, „бие“, „трака“. Прекъсването на връзката между човека и заобикалящия го свят е ужасяващо (Yanev, 2002, p. 131): къщата е затворена, щорите са спуснати, стаите са празни, изоставени, собственикът е заминал за Америка. В Далчевата поезия предметите стават значещи и се отварят за разнообразни интерпретации. Природата символизира състояние, тя е само израз на безпокойствие, тревога, които никой и нищо не може да премахне.

Метафората на водата е второстепенна в поетиката на Далчев. При него водата не удвоява нещата, не поражда съзерцание както се случва в поезията на Пенчо Славейков, нито въвлича читателя в Яворовата нирвана. Но и при Далчев водата има символни функции. А те са много, защото в Далчевата лирика, както казва Добрин Добрев, тя „участва в най-разнообразни аранжimenti“ (Dobrev, 2000). Дали можем да разчетем и други смислови значения зад илюзорната повърхност на водата на Далчев? Дали в цялостната смислова картина на водата не се крие илюзията за един неосъществен по собствени правила живот на Поета?

При по-внимателен поглед можем да разчетем три изображения на „чудотворната течност“: първото, което символизира живота, неговата плодовитост, безмерната радост от пълноценното му изживяване – хладната, чиста, изворна вода, бистра, радостна, трептяща в стихотворенията *Неочакван дъжд*, *Пан*, *Пролетна нощ*, *Ручей*; второто превъплъщение, което метафоризира скучното, безсмислено съществуване в стихотворението *Коли*; и последната метафора – на изчезването, на края – това е тъжната, тъмна вода в *Дъжд*, *Вратите*, *Убийство*. Тези символи на водата ще бъдат разгледани в нашето изследване.

³ Този „предметен стил“ намираме, но по-малко изявен, и при Христо Ясенов, и при Смирненски (да си припомним *Зимни вечери*).

От древни времена се знае, че семантиката на водата е свързана с идеята за непрекъснатото обновяване на живота. Пролетният дъжд винаги е животворящ символ:

Този пролетен дъжд сякаш пада
само дето гори светлина.
Колко много трептящи звена
над потоците, локвите, вадите!

.....

Като струни струите звучат
и без полъх, без птици, без ветър
се люлеят и пеят дърветата,
и светлее вечерният път.⁴

Нека да анализираме основните характеристики на психологията на водата. Както отбелязва Гастон Башлар, пролетният дъжд носи в себе си прохладата, той е истинска „пробуждаща сила“ (Bachelard, 1993, p. 28.). Независимо дали става дума за обновлението на природата, на душата, на съществуването или просто на деня. Така че всеки нов ден носи в себе си динамиката на възраждането. Ароматите на природата сами по себе си са освежаващи. Водата рухва весело, неочаквано, мелодично, „като струни струите звучат“, „пее“, „бърза“, тя е образът на живота, който се ражда в нас. Водата, озарена от лунния лъч или от пролетното слънце, изгражда образа на самото раждане. Разпознаваме интимността на ясната пролетна нощ, невинността ѝ. Символът на *светлата вода* е активен символ в Далчевите стихотворенията *Пан* и *Пролетна нощ* – впечатляващ прочит на самия живот. Водата, възродена от самата себе си, чистата изворна вода, е „обект на един от най-важните критерии за оценяване на човешката мисъл: оценяване на чистотата. Какво би била идеята за чистота, отбелязва Гастон Башлар, без образа на бистрата, искряща вода, без този красив плеоназъм, който ни говори за чиста вода?“ (Bachelard, 1993, p. 20.) В свят, изпълнен с безумие, поетът разкрива едновременно чистотата и деградацията, възвишеното и земното, като използва думи с конкретно предметно значение, за да изгради метафори на съществуването. Още от самото начало стиховете разкриват невероятно желание за живот и нови преживявания:

Спал между цъфналите гранки
на най-високото дърво,
от него с неговата сянка
аз слизам призори ведно.

.....

⁴ А. Далчев, *Пролетна нощ*, <https://chitanka.info/text/12108-proletna-nosht>, 23.04.2024.

И бродя: пея песен стара,
или подсвирквам със уста,
а птиците ми отговарят
и ронят върху мен листа.⁵

Поетът изживява мига, който открива, с чистосърдечие и свенливост, като постоянно се възхищава на чудесата на живота. Наистина тук стиховете се раждат от радостта на преоткриването на битието – Далчев се отнася към света с опияняващия вкус на обновлението, с ентузиазъм. „Това, което съществува, си струва да бъде изживяно“, сякаш казва той, откривайки живота във всичките му форми – жест, изпълнен с ведрост и невинност:

Аз забравям и пътя, и хижите;
аз забравям скръбта; и една
от небето дошла хладина
ми измива лицето от грижите.⁶

В стихотворенията *Повест* и *Ручей* повърхността на водата е като огледало. Безцветната течност привлича погледа като магнит към дълбините. Интересно е развитието на символиката на огледалото (Protohristova, 2004, p. 205). В поетиката на Далчев огледалото е предмет с множество значения. Ако в *Повест* лирическият герой се оглежда в огледалото в търсене на своя двойник: „понякога аз се оглеждам в огледалото,/ за да не бъде винаги самотен“, то в *Ручей* водното огледало открива лицето на отразения в него, а после го омагьосва:

Изгорен от жажда, се наведох,
знойни устни за да разхладя,
а ликът ми падна омагесан
в ручея въз бързата вода
и вълните мигом го понесоха
надолу – кой го знай къде...⁷

В *Пан* водата създава друг образ, ражда друго лице, дава нов живот:

Денят поляка се изнизва
и уморен от дълъг път,
аз спирам в сенчест кът, при извор,
от който никой не е пил.

И там, когато се надвесея
един над извора дълбок,

⁵ А. Далчев, *Пан*, <https://chitanka.info/text/12112-pan>, 3.03.2024.

⁶ А. Далчев, *Пролетна нощ*, <https://chitanka.info/text/12108-proletna-nosht>, 23.04.2024.

⁷ А. Далчев, *Ручей*, <https://chitanka.info/text/12100-ruchej>, 4.03.2024.

от дъното изплава весел
ликът на древен горски бог.⁸

Темата за водата се явява и в по-късното стихотворение *Неочакван дъжд*. През годините символът на веселия, мелодичен дъжд избледнява. Водата се превръща в мълчалив акомпаньор на срещата между двамата герои. Няма място за романтика, за оптимизъм. Този път семантиката ѝ се обвързва с екзистенциалната страна на битието. Има само „далечно смъртно чувство“, мълчание и самота. Едно тягостно усещане, породено от изтичащото, неспиращо време. Смисълът на съществуването си остава екзистенциална тайна:

Бе още ясно уж, а рукна изведнъж.
Ний изненадани се скрихме за минутка
от яростта на неочаквания дъжд
под дървесата, до затворената будка.

.....

Стоехме мълчаливи и съвсем сами
и сякаш заедно за първи път в живота,
и слушахме как в тъмното дъждът шуми
по керемидите зелени на дървото.⁹

На водата, израз на чистота и прозрачност в цитираните стихотворения, се противопоставя водата, изпълнена с човешка болка. Страданието и самотата стават още по-потискащи в присъствието на водата. В *Коли* дъждът престава да бъде образ на жизненост. Напротив, водата тече неспирно, тя удря „неотстъпно“, мъката на водата е непрестанна, както непрестанна е и мъката на Далчевия човек. Винаги разпознаваме в монотонния, ритмичен шепот на водата една безкрайна меланхолия (Stefanov, 2009, p. 87), породена от неосмисленото битие:

Много дни в този път безнадежден
ги следи неотстъпно дъжда
и разгъва чудовищна мрежа
от изпредена в нишки вода.

Дъжд и път, дъжд и път пуст и черен
и понякога бедни села;
само скръбната песен размерена
на скрипящи безспир колела.¹⁰

⁸ А. Далчев, *Пан*, <https://chitanka.info/text/12112-pan>, 3.03.2024.

⁹ А. Далчев, *Неочакван дъжд*, <https://chitanka.info/book/177.htmlx>, 12.05.2024.

¹⁰ А. Далчев, *Коли*, <https://chitanka.info/text/12093-koli>, 15.02.2024.

Поезията на Далчев е изпълнена с хуманизъм, тя е трагичен поглед към света, съчетан с вълнуваща съпричастност към живота. Постоянните въпроси, които поетът си задава, са: „Как ще гарантираме смисъла на живота, ако така или иначе сме обречени на смърт?“, „Защо е тази безмисленост на всекидневното ни съществуване?“ (Stefanov, 2009, p. 91). Въпреки това стиховете са свидетелство за вярата, че съществува възможност да се изправим пред смъртта. Без гняв, с разбиране, авторът съди своето време и себе си. Самият живот е разпитан, поставен под въпрос, за да се опознае същността на битието.

Добрин Добрев говори в своята статия (Dobrev, 2000) за „призракът на смъртта и смисълът на битието“. Тъмната вода пресъздава метафората на смъртта. Водата у Далчев, подобно на водата в *Божура* на Йордан Йовков, потъмнява, превръща се в *мъртва вода*. Това е тъжна и тъмна вода, фон на една странна и съдбовна житейска история. „Скрипящите безспир колела“ в тъмния дъжд, вратите „мокрени от дъжд/изгнили от вода и зима“, „мъхнатите криви стрехи“ придобиват тоналност на дълбока тъга:

Някой с шепи пшенични зърна хвърля шумно на покрива,
изгладнели петли се нахвърлят и лудо кълват:
по мъхнатите криви стрехи и по тъмните дворове
бие шумно и трака, разсипан във мрака, дъждът.¹¹

Монотонно течащата вода е израз на мимолетността на живота. Живеем, само за да умрем, като че ли казва Далчев. Тъмната, тежка, непрозрачна вода е символ на смъртта. В стихотворението *Убийство* водата се материализира, става предметна, конкретна. Тя покрива ужасното действие, убийството и заличава следите. Булото на нощта и дъждът са съучастници в престъплението:

По дъжда като паяк се спусна
дето никой в нощта го не чакаше,
слезе тъмен, по-тъмен от мрака,
и задъхан, със дъх върху устните.

.....

Но дъждът, тъмнината и ветърът
бяха овреме скрили следите му.¹²

Във *Вратите* смъртта е просто „вечна разбойница“. Водата, която гризе вратите и разклаща капациите, напомня за ерозията, за вътрешния плач на измъчената душа:

¹¹ А. Далчев, *Дъжд*, <https://chitanka.info/text/12101-dyzhd>, 16.02.2024.

¹² А. Далчев, *Убийство*, <https://chitanka.info/text/12106-ubijstvo>, 12.03.2024.

Вратите, вашите врати
Напразно вие ги заключвате.
Вий няма никога, уви,
да бъдете зад тях спокойни.
Когато вслушва се нощта
и вият сепнатите кучета,
не могат те да ви запазят
от Нея – вечната разбойница.¹³

Всъщност историята на тъмната вода е историята на страданието на поета. Символиката на чудотворната вода започва с образа на бистрата, изворната вода, от която „никой още не е пил“, и завършва с тъжната, тъмна, страдаща вода, която поражда чувство за мъка и страдание. Вълните, дъждът, ручейте и потоците са метафоричен език. Гласът на водата, слушан внимателно, отблизо или отдалеч, е отражение на човешките чувства. Чувства, които подтикват към дълбока медитация върху нашето съществуване¹⁴.

Неповторима, с изразна сила, криейки зад метафорите си тревожна чувствителност, поезията на Далчев е проява на естетическо обновление в българската лирика от 20-те години. Тя е „онзи рѣб между битието и небитието, на който се открива и оценява действителният смисъл на човешкия живот“ (Igov, 2000, p. 259). Уникална симбиоза между конкретното и абстрактното, вечно търсене между едно очевидно начало и един също толкова сигурен край.

References

Bachelard, G. (1993). *Apa și visele*. București: Univers.

Dimitrova, E. (2001). *Predmetnost i metafizichnost v poeziyata na Atanas Dalchev v Izgubenata istoriya*. Sofia: Boyan Penev, 307-315. [Димитрова, Е. Предметност и метафизичност в поезията на Далчев в Изгубената история. София: Боян Пенев, 2001, 307-315.]

Dobrev, D. (2000). *Iztichashtoto bitie*. <https://liternet.bg/publish2/ddobrev/dalchev.htm>, 27.09.2023. [Добрев, Д. Изтичащото битие. *Литернет*, 6 (7), 30.06.2000 <https://liternet.bg/publish2/ddobrev/dalchev.htm>, 27.09.2023.]

Yanev, V. (2002). *Bulgarskata literatura sled Parvata svetovna voyna*. Plovdiv: UI „Paisiy Hilendarski“. [Янев, В. Българската литература след Първата световна война. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2002.]

Igov, S. (1996). *Kratka istoriya na bulgarskata literatura*. Sofia: Prosveta. [Игов, С. Кратка история на българската литература. София: Просвета, 1996.]

¹³ А. Далчев, *Вратите*, <https://chitanka.info/text/12094-vratite>, 13.03.2024

Igov, S. (2000). *Bulgarskata literatura ot Aleko do Atanas Dalchev*. Sofia: Benida. [Игов, С. Българската литература от Алеко до Атанас Далчев. София: Бенида, 2000.]

Licheva, A. (2007). *Glasove i identichnosti v bulgarskata poeziya*. Sofia: Figura. [Личева, А. Гласове и идентичности в българската поезия. София: Фигура, 2007.]

Protohristova, K. (2004). *Mozhesh li da vidish sanishtata si prez ochila. // Ogledaloto. Literaturni, metadiskursivni i kulturosapostavitelni teorii*. Plovdiv: Letera, 204-216. [Протохристова, К. Можеш ли да видиш сънищата си през очила. // Огледалото. Литературни, метадикурсивни и културноспоставителни теории. Пловдив: Летера, 2004, 204-216.]

Protohristova, K. (2004). *Ogledaloto. Literaturni, metadiskursivni i kulturnosapostavitelni teorii*. Plovdiv: Letera. [Протохристова, К. Огледалото. Литературни, метадикурсивни и културноспоставителни теории. Пловдив: Летера, 2004.]

Stefanov, V. (2009). *Angelat na nadezhdata vav vremeto na samotata. // V. Stefanov, M. Kirova. Temi. Avtori. Problemi*. Veliko Tarnovo: Faber, 85-110. [Стефанов, В. Ангелът на надеждата във времето на самотата. // В. Стефанов, М. Кирова, Теми. Автори. Проблеми. Велико Търново: Фабер, 2009, 85-110.]